

The "Statue" on Top of the Old Government Building

The figure of a woman on top of the dome of the Old Government building on Church Square has attracted attention from time to time and speculations has been made as to its symbolical meaning. In a book *The Staff work of the Anglo Boer War 1899-1901* by Lady Briggs (London, 1901) the following interesting anecdote is found on page 386:

"The Raadzaal was erected from designs by Mr. Wierda, the Government architect, at a cost of £138,000. In connection with it the following incident may be mentioned as illustrative of the workings of the Boer mind. At the first quarterly Church gathering for the Nachتماال after the erection of the gold statue representing "Liberty" which surmounts the entrance, the burghers with their families, who had come from long distances in the country in their wagons, were drawn up with their teams of oxen in the square. Many of them were seen to be looking at the top of the new buildings with great dissatisfaction. Scowlings and mutterings with angry gestures denoted their hostile attitude. But what was the trouble? The Executive Council of the Volksraad and Mr. Kruger were soon informed of their grievance by petition. The burghers begged that the woman's figure on the top of the new Raadzaal might be removed, for it can only be intended for Queen Victoria or the Virgin Mary, and both were equally objectionable.

The Executive Council tried to explain to the petitioners that it was only a symbolical statue, and was neither intended to represent Queen Victoria nor the Virgin Mary; it was but an imaginary figure of "Liberty". The burghers, however, shook their heads and would not believe. They remained fixed in their opinions, and, but for the war, the beautiful statue of the new Raadzaal would ere this have been removed from its elevated position".

Whether there is any truth in this story is difficult to ascertain at this stage.

F. J. du T. Spies.

Die Straatname van die Pretoriase Voorstad Danville

(Vervolg op PRETORIANA Nr. 58, Desember 1968)

BREWIS-STRAAT is vernoem na J. D. (Hansie) Brewis, wat tans nog in Pretoria werksaam en woonagtig is.

Hy is gebore op 15 Junie 1920 te Oudtshoorn. Gaan skool aan die Oudtshoornhoërskool tot St. VIII, toe verder aan die Langenhoven-handelskool. Voordat hy egter die Handelsmatriek in November 1939 kon skryf, tree hy in Augustus van daardie jaar toe tot die Polisie diens. Is nog al die jare in Pretoria werksaam. Het begin werk in die Polisie depot (tans die Polisiekollege genoem). In die huwelik bevestig met 'n nooie Priscilla Wilcocks van Bloemfontein net ná 'n Curriebekerwedstryd op Loftus op Saterdag, 28 September 1946. Oor dié buitengewone troudag skryf R. K. Stent ¹⁾ die volgende: „The day that Brewis remembers best in his rugby career was one in *September* of 1946. He had fixed it for his wedding day when the announcement was made that it would also be the occasion for the Currie Cup final at Loftus Versveld ground, Pretoria, between Northern Transvaal (his centre) and Western Province. He decided to do both things — play and then get married.

Northern Transvaal won, helped by a dropped goal from his boot; but hero Brewis quickly excused himself and shot away with his bride-to-be . . . and it was as Mr. and Mrs. Brewis that they joined in the celebrations which followed Northern Transvaal's first winning of South Africa's premier rugby trophy”.

Brewis dra die Springbokkleure teen die All Blacks in S.A. (1949), teen die Britse Leeus oorsee (1951/2) en teen die Wallabies in S.A. (1953).

Van die oorsee se toer skryf Stent ¹⁾ verder die volgende:

„J. D. (Hannes) Brewis was the rugby brains of the party and is now established as the best strategist the game has known in S.A. since Bennie Osler”.

Oor die dieselfde toer meld Craven ²⁾ die volgende:

„Hannes Brewis het 'n Suid-Afrikaanse, en moontlik 'n wêreldrekord opgestel, deur in die 4de agtereenvolgende internasionale wedstryd waarin hy gespeel het, 'n skepdoel te behaal, nl. die laaste internasionale wedstryd teen die 1949-All Blacks in Port Elizabeth (17 September 1949), die 1ste internasionale wedstryd teen Skotland te Murrayfield (24 November 1951) en daarna teen Ierland op Dublin (8 Desember 1951). Dit het sy skepdoele in internasionale wedstryde op vyf te staan gebring — ook 'n Suid-Afrikaanse rekord.”

Thomas ³⁾ weer skryf die volgende:

„A happy fellow Brewis, now police warrant-officer at Pretoria . . .

regards his tour to the British Isles (1951/52) as the highlight of his career".

BRONNE: (1) STENT, R. K.: *The Fourth Springboks 1951-1952*.

(2) CRAVEN, D. H.: *Springbok-annale (Rugby) 1889-1964*.

(3) THOMAS, J. B. G.: *Great Contemporary Players*.

Ook: *Rugby in Suid-Afrika*. Uitgegee deur Johnston & Neville ten behoeve van Die Suid-Afrikaanse Rugbyraad.

Persoonlike telefoononderhoud met mnr. Brewis op 18.7.1967.

DIETLOFSTRAAT is vernoem na Dietlof Siegfried Maré. Hy was 'n seun van Wynand W. Maré en is op 2 Julie 1885 te Pretoria gebore. Hy het in 1898 voetbal begin speel op Wellington waar hy skoolgegaan het. Op Stellenbosch het hy vir die Victoria-kollege se eerste span gespeel in 1903, in watter jaar hy ook teen die Britte gespeel het wat in S.A., kom toer het.

In 1904 keer hy na Pretoria terug, speel aldaar vir die eerste span, verteenwoordig Transvaal in daardie jaar in die Curriebekertoernooi en maak die 1906-toer na Brittanje as „Springbok” mee. „Dit dien vermelding dat Pretoria se eerste twee Springbokke na die Anglo-Boere-oorlog Dietlof Maré (Pretoria-rugbyklub) en Hubert Botha-Reid (Harlekyne) was”.¹⁾

Dietlof het sy kamermaat op Stellenbosch, Bob Loubser, by Oubaas Mark aanbeveel as maat vir Japie Krige. Net soos Bob, was ook Dietlof deur die „Oubaas” gesool as hy sy stelskoppe verbrou.

Op die 1906-toer het Dietlof teen Frankryk nie minder nie as twee drieë aangeteken en agt vervyfskoppe oorgeskop. „As dit as 'n toets beskou was, sou dit vandag nog 'n rekord gewees het. Maar Maré het in 'n ander opsig tog naam gemaak: hy gaan oor as skakel en speel voor teen Skotland. Ook is hy die eerste Suid-Afrikaner om ooit 'n boek oor rugby te skryf, hierin gehelp deur sy vriend en meester”.²⁾

Te Pretoria het Dietlof gewerk by die prokureursfirma De Villiers & De Kock; hy is op 14 Oktober 1913 oorlede en lê in die Pretoriase Ou Begraafplaas, Kerkstraat-Wes, begrawe.

Selfs oorsee is daar hulde aan Dietlof gebring by sy afsterwe:

„Mr. Dietlof Maré
'Morning Post' Tribute
[From our own correspondent]

London, Friday. 'The Morning Post' referring to the death of Mr. Dietlof Maré at Piet Retief, says: 'Unionists will hear with regret of this loss to South African football, particularly of a member of one of the most chivalrous and most sporting sides which has ever played football in this country'.³⁾

BRONNE: (1) *Pretoria (1855-1955): Geskiedenis van die Stad Pretoria* — Uitgegee deur die Stadsraad van Pretoria, 1955, bl. 239.

(2) CRAVEN, dr. D. *Oubaas Mark*, Julie 1959, bl. 141.

(3) *The Star*, Friday, October 17, 1913.

Ook: *South African Who's Who* — Second Issue, p. 263.

Grafsteen van Dietlof Siegfried Maré en sy twee broers.

DOBBINSTRAAT heet na F. J. („Uncle”) Dobbin wat op 10 Oktober 1878 gebore is, sy skoolonderrig aan die Kimberley High School ontvang. as bouinspekteur vir die Kimberleyse Stadsraad gewerk het en in die West End Cemetery, Kimberley, begrawe lê, nadat hy aldaar op 7 Februarie 1950 oorlede is.

Uncle Dobbin was in 1906 en in 1912 Springbok — teen die Britse toerspan in Suid-Afrika in 1903 en 1910 het hy ook gespeel — hy was die Griekwalandse skakel wat reeds in 1896 Suid-Afrika se uithalerskakel was. Die „Uncle” het naderhand „Oupa” geword, maar wat aanhou speel het, was hy — het die kroon gespan toe hy en sy seun naderhand saam gespeel het, iets wat bra min in rugbygeskiedenis gebeur.

’n Foto waarop onder andere ook F. J. Dobbin verskyn, het die volgende onderskrif: „This Springbok Team achieved one of the greatest performances in S.A. rugby history by defeating Wales 11 : 0 at Swansea in 1906”.¹⁾

Op die S.A. Toer na Brittanje in 1912, onder kapteinskap van Billy Millar, was Dobbin die onderkaptein. Hy en Millar en Dougie (D. F. T.) Morkel was aldie lede van die 1906-span van Paul Roos.

In 1924 was Dobbin een van die Suid-Afrikaanse keurders. Herbert Waddell, lid van die Britse span vertel hieroor o.a. die volgende: „Ons sal nooit die S.A. keurders vergeet wat byna die hele toer met ons saam rondgereis het nie — Bill Schreiner, Sport Pienaar, „Uncle” Dobbin, George Devenish en Markotter — groot manne, en ons het van hulle almal werklik baie gehou”.²⁾

In Kimberley het „Uncle” Dobbin in ’n huis genaamd ‚Rugby’ gewoon aan Roperstraat. „By chance Roper Street has jacarandas planted by Mr. Jamieson of Pretoria fame”.³⁾

BRONNE: (1) CRAVEN, Danie: *Springboks Down the Years*.

(2) *Rugby in South Afrika*. Uitgegee deur Johnston & Neville ten behoeve van Die S.A. Rugbyraad.

(3) Brief van Skakelbeampte, Kimberleyse Stadsraad: 25.7.1967. *Ook: Yskor Nuus*, Julie 1955, bl. 55.

HAHNSTRAAT heet na C. H. Hahn. Hudie Hahn soos hy in sy Springbokdae bekend was, het teen die Britse toerspan in die laaste toets op 3 September 1910 op Nuweland in die Springbokspan gespeel wat Smyth se span met 21 : 5 geklop het. Hy was toe een van die jongeres.

Later het hy sy land ook op ’n ander terrein as rugby gedien:

Both his father and grandfather were missionaries, the former being one of the first white men to enter Ovamboland.

... in the early days of his commissionership he earned his Native name of *shongola* (the whip). During a period of drought he was in charge of the distribution of food and seeing a Native man run off with a woman’s bowl of grain, he chased him, brought him down with a hard tackle (having been an international footballer in earlier years), and hammered him well.

The next time anybody was rash enough to try the same trick, Major Hahn was ready with a sjambok and a good thrashing amid applauding cries of 'Shongola, shongola!'.¹⁾

Major C. H. L. Hahn, the Union's Native Commissioner in Ovamboland from 1920-1947, died at Grootfontein on 27 September (1948) at the age of 61. He was described by Lord Harlech, who visited this vast area in the north of South West Africa in 1944, as 'one of the ablest Native Administrators in the whole of Africa', Major Hahn was an acknowledged authority on South-West African tribes and as fluent a Native linguist as any of the Ovambos themselves — was a member of the Union delegation to U.N. in 1946 and 1947 . . .

He was the grandson of Dr. Hahn, a leading missionary in the middle of the last century . . ."²⁾

BRONNE: (1) *The South African Outlook*, Nov. 1, 1948, p. 163.

(2) *African Affairs* 48: 74, Jan. 1949. Obituary.

Ook: CRAVEN, Danie: *Springboks Down the Years*.

HEATLIESTRAAT is vernoem na Barry Heatlie. Hy was een van die merkwaardigste rugbyspelers wat Suid-Afrika ooit geken het. Sy byname „Fairy” of „Ox” dui twee uiterstes aan wat dieselfde gedagte uitgespreek het: tamaai groot van postuur.

„Fairy” is te Worcester, K.P., in 1872 gebore as een van 9 seuns van Eerw. T. T. Heatlie van Glen Heatlie. Sewe van die Heatlie-broers het diep spore op die pad van die Suid-Afrikaanse sportgeskiedenis getrap. Op Worcester het drie van hulle, Charlie wat later L.V. was, Noble en Sydney, tesame 21 jaar lank die seniorspan aldaar op die rugbyveld gelei. Die sewe broers het altesame 123 jaar lank rugby gespeel — Barry het 26 jaar lank die spel aktief gevolg.

Aan die Diocesan College in Kaapstad het Barry Heatlie sy rugby geleer van twee bekende lede van die Villagersklub, H. H. Castens en Alf Richards.

Na sy skooljare was hy beurtelings kaptein van Villagers en Gardens, en van W.P. wat hy 11 jaar lank aangevoer het, het hy reeds kaptein geword toe hy nog 'n skoolseun was.

Hy het vir Suid-Afrika teen die Britte gespeel in 1891 (toe hy op 19 jarige leeftyd 208 lb. swaar was), 1896 en 1903 — ses maal altesame en by dié twee wedstryde waarin hy kaptein was, het Suid-Afrika toevallig die oorwinning behaal.

Die eerste S.A. keurders oor wie se name ons beskik was B. H. Heatlie, Percy Jones en Biddy Anderson wat die span gekies het vir die laaste internasionale wedstryd op 12 September 1903, Nuweland. Heatlie het self hierdie S.A. span (wat oor poele water heen op die veld moes draf) aangevoer; en dié span het toe vir Suid-Afrika die eerste toetsrubber gewen teen Morrison se Britse span.

Vir die tweede keer in ons geskiedenis (in 1903) het Suid-Afrika in groen truie gespeel. Fairy Heatlie het die kleure van sy eertyds klub, Oud-Dio-

cesans, vir sy span gebruik. In hierdie truië het Suid-Afrika vir die eerste keer in ons geskiedenis 'n internasionale reeks gewen, d.w.s. hierdie een van 1903.

Omstandighede het Heatlie later verplig om na Argentinië te gaan waar hy rugby „ingevoer” het en nog self gespeel het tot in 1915 toe hy op 43jarige leeftyd sy laaste wedstryd gespeel het.

Mr. Mark het vir Fairy as die grootste rugby-kenner van die vroeëre jare beskou en het hom dikwels aangehaal of van hom vertel.

Ons kan hierby voeg dat hy Heatlie as die beste kaptein beskou het wat W.P. of Suid-Afrika ooit gehad het en dat hy erkentlik teenoor sy leermeester gestaan het.

- BRONNE: (1) CRAVEN, Danie: *Springboks Down the Years*.
(2) DIFFORD, Ivor D.: *History of South African Rugby Football (1875-1938)*, bl. 706.
(3) *Yskor Nuus*, Oktober 1954, bl. 26 en Januarie 1956, bl. 53.
(4) CRAVEN, D. H.: *Springbok-annale (Rugby) 1889-1964*, bl. 62.
(5) CRAVEN, dr. D.: *Oubaas Mark*, Julie 1959, bl. 67.

JAPIE KRIGE-STRAAT heet na Jacob Daniël Krige (bygenaamd „Witkoppie”). Hy is op 5 Julie 1879 te Caledon gebore waar sy vader, J. G. J. Krige, toe predikant was. Hy was een van 8 broers van wie ses rugby gespeel het — almal as senter. Op sy geboortedorp het hy die eerste rugby gesien en ook af en toe gespeel. In Julie 1895 het hy Oubaas Mark op Stellenbosch ontmoet toe hy daar aangekom het van Caledon af waar hy suksesvol was in die Matriekeksamen wat destyds ook in die middel van die jaar afgelê is.

In 1896 het die klein Japie dus maar eers op Stellenbosch vir die tweede span rugby begin speel. As 17jarige seun word hy gekies om vir W.P. te speel vir wie hy van 1897 tot 1907 speel — die tydperk toe W.P. geen enkele wedstryd verloor het nie.

Nadat hy die Graad B.A. verwerf het, het hy die Victoria-kollege in 1900 verlaat. Daarna speel hy vir 'n jaar lank vir die Klub Tuine in Kaapstad.

Intussen het hy 'n betrekking in die Departement van Justisie aanvaar. Hy maak die 1906-rugbytoer na Brittanje saam met Paul Roos mee. Na sy terugkeer hervat hy sy werk op Stellenbosch waar hy later assistent-magistraat was. Vervolgens was hy magistraat op Cathcart, Ladybrand (1933) en te Bethlehem. In Junie 1939 het hy afgetree en gaan woon in die Kaap.

Japie Krige, Oubaas Mark se Witkoppie, is bestempel as die „beste agterspeler wat die wêreld nog gesien het”.

Die beroemde Japie Krige het in 1903 en 1906 vir Suid-Afrika gespeel, en sy broer Willie in 1912 — hulle broer, Jan, het vir Engeland gespeel en Timmie wat gereed vir W.P. uitgedraf het, is as baie ongelukkig beskou om nie vir die Springbokspan gekies te gewees het nie.

Krige is op 8 Februarie 1908 op Swellendam getroud met 'n nooie Susanna Uys. Uit die huwelik is vier seuns en twee dogters gebore: Die oudste, J. G. J. (Bokkie) Krige van Pretoria, 'n eertydse S.A.L.M.-eskaderleier en tans inspekteur in die Departement van Vervoer; Arnold, 'n sake-man te Kaapstad; Francois, die kunsskilder; Uys, die bekende digter en skrywer; die dogters Suzanne (mev. Fox), eggenote van 'n Kaapstadse argitek Revel Fox en Mitzi (mev. Exner Bauman), eggenote dr. Wilfred Exner Bauman van Kaapstad.

Japie Krige is oorlede om 3 nm., Saterdag, 14 Januarie 1961, aan sy woning Greenham Villas in Annandalestraat, Tuine, Kaapstad, en uit die N.G. Kerk te Stellenbosch, op Maandagmiddag, 16 Januarie 1961, in die Eikestad begrawe. Sy weduwee woon tans (1969) nog op Nuweland, Kaapstad.

Uit talle verwysings in Uys Krige se werk blyk sy trots op sy vader se sportverlede, terwyl daar vir sy vader se persoon gevoelvolle waardering spreek uit die portret wat Uys van sy toe byna tagtigjarige vader teken in die gedig „Vooraand” uit sy gelyknamige bundel.

„ Die sonlig skuif oor hom, glans silwer op sy kop

'n Honderd beelde van dié man staan in my op:

die Rugbyheld, die groot atleet

van wie se roem my maatjies en die hele wêreld weet;

die sagtheid altyd van dié stil mensliewende man

en toe die jare van my manlikheid my nader,

die groeiende besef in my van sy eensaamheid as mens en vader”.

BRONNE: *S.A. Heldegalerie*, bl. 215: „Rugbyspeler Sonder Weerga”.
Huisgenoot, 8 Aug. 1947: D. C. Dirksen: Japie Krige—„S.A. se beste senter.”

Die Huisgenoot, 22 Mei 1964.

CRAVEN, Danie: (i) *Springboks down the years*.

(ii) *Springbok-annale (Rugby) 1889-1964*.

(iii) *Rugby in Suid-Afrika*.

PARKER, A. C.: *Giants of S.A. Rugby*.

Lantern, Jrg. XVIII Nr. 3, Maart 1969:

Art. oor *Uys Krige* deur M. Nienaber-Luitingh.

By sy Afsterwe

(i) *Die Byvoegsel tot Die Burger*, 21 Jan. 1961.

(ii) *Die Weekblad*, 20 Jan. 1961.

(iii) *Cape Argus*, 14 Jan. 1961.

Plakboeke van mnr. J. G. J. Krige, geraadpleeg aan sy woning te Nicholsonstraat 316, Brooklyn, Pretoria op 21 Junie 1969.

LOUBSERSTRAAT: Die vernoemde, Johannes Albertus Loubser (bygenaamd ‚Bob’), is op 6 Augustus 1884 op die plaas Oortmanspost, naby Klipheувelstasie op die Malmesbury-trajek, gebore. Hy ontvang skoolonderrig op ’n plaasskooltjie, aan die Noorder-Paarl-skool en by die Stellenbosche Hoërskool.

In 1908 behaal hy die ‚Survey Certificate’ aan die Victoria-Kollege,

Stellenbosch. Weens die skaarste aan landmeterswerk bekwaam hy hom as mynopmeter en verwerf die ‚Bevoegdheidsertifikaat as Mynopmeter’ in 1912.

Totdat die Jupitermyn op Germiston in 1913 sluit, werk hy aldaar. Dan tree hy by landmeter Muhl te Rustenburg in diens en werk daarna ook by verskeie ander totdat hy hom in 1915 as landmeter bekwaam.

In 1915 neem hy die praktyk van landmeter Gert Greef op Laingsburg oor totdat hy in 1924 sy eie kantoor te Stellenbosch open waar hy tot sy dood gepraktiseer het.

Van 1934-1948 was hy lid van die Dorperaad en van 1948-1950 president van die Kaapse Landmeterinstituut. Na mnr. Paul Roos se dood word ‚Oom Bob’ die L.V. van Stellenbosch vir die tydperk 1948-1953, en daarna is hy lid van die Kaapse Landraad van 1955-1960.

Oor ‚Mnr. Springbok L.V.’ skryf Oud-president Swart soos volg:

„Vreemd genoeg word Paul Roos opgevolg deur een van sy 1906-span, naamlik daardie byna legendariese vleuel, Bob Loubser wat langs Japie Krige gespeel het. As een van die beroemde Stellenbosse agterlyn wat in daardie Springbokspan heelhuids ingeneem is, het Bob Loubser uitgeblyk as een van die skitterendste vleuels in ons rugbygeskiedenis. Hy was stil en innemend van geaardheid en ’n harde werker. Toesprake het hy nie baie gehou nie, maar alleen oor aangeleenthede waarvan hy op hoogte was (hy was landmeter van beroep) en sy kiesafdeling se belange gepraat. Hy was ook aan albei kante van die Raad ’n gewilde persoonlikheid wat terselfder tyd agting ingeboesem het”.¹⁾

Terwyl hy L.V. was, het hy hom veral beywer vir die daarstelling van die Landmeters-registrasiewet, waarvan die plasing op die wetboek dan ook hoofsaaklik aan hom te danke is.

Maar ‚Oom Bob’ soos hy in later jare alom bekend was, was veral die groot rugbyspeler en waarskynlik die grootste regtervleuel wat Suid-Afrika nog opgelewer het. Tydens die 1903-toer van die Britte in Suid-Afrika het hy reeds vir Suid-Afrika gespeel (op 19 jarige leeftyd). In die derde toets op Nuweland: ‚on the other wing (die ander vleuel was Joe Barry) there is Bob Loubser, the finest wing seen in this country for years, especially if he is next to his club centre, Japie Krige’.²⁾

In 1906 was hy lid van Paul Roos se eerste Springboktoerspan na Groot-Brittanje en speel weer vleuel (sy ander vleuelmaat was Anton Stegman, ook ’n Matie). Op die toer teken Bob 24 punte vir sy span aan.

In die toetswedstryd op Nuweland waar Suid-Afrika die Britte in 1910 pak gee met 21 : 5 ‚there were quite a few „old men” . . . take Bob Loubser, Duggie Morkel, Uncle Dobbin, Klondyke Raaff . . .’²⁾

In 1962 is hy tot Erepresident van die Stellenbosse Rugbyklub verkies.

„Vir diegene wat Oom Bob beter leer ken het, was sy hartlikheid, sy opgeruimdheid, maar veral sy jong hart, kenmerkend.

Met sy lewendige en belangstellende persoonlikheid was hy vir menige

jong landmeter 'n aanmoediging en steun. Die heengaan van hierdie kleurvolle figuur is 'n verlies vir ons professie'.³⁾

Mnr. J. A. Loubser is op 7 Desember 1962 oorlede te Stellenbosch alwaar hy ook begrawe lê. Hier is nog woonagtig sy weduwee, 'n dogter van wyle dr. J. H. Neethling.

- BRONNE: (1) *Rugby in Suid-Afrika* Uitgegee deur Johnston & Neville ten behoeve van die S.A. Rugbyraad.
(2) CRAVEN, Danie: *Springboks Down the Years*.
(3) Die S.A. Opmetingstydskrif The S.A. Survey Journal No. 59, Vol. IX, Deel 7: Desember 1963.

G. J. VAN ECK.

Uit die Geskiedenis van 'n Kerkklok

Op die kerkklok in die toring van die N.G. gemeente, Pretoria-Oos, Kirknessstraat, kan die volgende gelees word:

Anno Domini 1887. Gloria in Excelsis Deo. F. Otto in Hemelingen. Die Latynse sinsnede is, soos bekend, 'n aanhaling uit die Bybel en staan in verband met die lofsang van die Engele by die geboorte van Jesus: Ere aan God in die hoogste . . . (Lukas 2:14); waarskynlik 'n gebruiklike inskripsie in 'n kerkklok. Verder is F. Otto waarskynlik die naam van die persoon of firma wat die klok gegiet het en Hemelingen die plek waar dit in 1887 vervaardig is. Hemelingen is 'n plek naby Bremen, Duitsland.

Hierdie toringklok in die Ooskerk is dieselfde as die wat in die toring van die kerk op kerkplein gehang het, d.w.s. die laaste kerk wat op die plein gestaan het. Soos bekend is hierdie kerk in 1888 gebou en die klok, wat, soos hierbo aangedui, in 1887 vervaardig is, moes dus direk uit Duitsland hier aangekom het—blinknuut. Daar in die statige groot kerk op die plein het dit dan gehang en vir ongeveer vyftien jaar sy boodskap uitgebeier in tye van vrede en oorlog, van krisis en besetting.

In 1904 is die kerk gesloop. Die eerste wat neergetrek is, was die toring. Die kunsskilder, Pierneef, het by geleentheid aan skrywer hiervan vertel hoe hy staan en kyk het hoe 'n stoomtrekker met 'n kabel aan die spits vas die toring probeer omtrek het. Maar die kabel het gebreek, die toring het daar bly staan „soos die vinger Gods”—dit was sy woorde. Toe die toring tenslotte tog geswig het, het die klok na benede gestort, en in die val 'n bars opgedoen — so altans is gemeen.

Later egter is 'n klok in die Sunnyside-saal van die Pretoria-gemeente benodig. Daar is namelik van tyd tot tyd aldaar kerk gehou — vandaar die noodsaaklikheid van 'n klok. Die ou klok van die Kerkplein-kerk is toe uitgehaal, waar dit ook al opgeberg was—en toe is gevind dat daar geen bars in was nie. Dit het „geklink soos 'n klok” toe daarop geslaan is.

Dit het toe jare lank by die Sunnysidesaal diens gedoen. Hierdie saal het op die hoek van Esselen- en Troyestraat gestaan. Na die afstigting van die gemeente Pretoria-Oos in 1920 het die Sunnyside-saal nog agt jaar as kerk van hierdie gemeente gedien en gedurende die agt jaar het die klok die gemeentedele elke Sondag bymeakaareroep. Met die bou van die Ooskerk in Kirknessstraat, wat in 1928 klaargekom het, is besluit om die geskiedkundige klok in die toring daarvan te installeer — en tel dit tans nog die ure af en beier dit elke Sondag met dieselfde klanke as in die dae van die Z.A.R.

In die jare dertig het 'n merkwaardige voorval i.v.m. die klok plaasgevind. Soos destyds algemeen die geval was, is die klok deur middel van 'n tou gelui. Die tou het in die toringkamer bo die ingang van die kerk gehang, 'n kamer waartoe toegang vanuit die gallery verleen is. Tydens een oujaarsnagdiens het die waarnemende koster, Mnr. Basson, daar in die toringkamer aan 'n hartaanval gesterf terwyl hy die nuwe jaar ingelui het. Niemand het onraad gemerk nie en sy lyk is eers 'n paar dae later gevind.

Die voorval het, soos dit maar gaan, 'n groot indruk gemaak, en toe maar weer vergete geraak. Toe egter 'n tyd later verbygangers en omwonendes vertel van eienardige spookgeluide wat gedurende die nag uit die toring gehoor word, is die voorval weer in herinnering geroep. Bygelowige mense het dadelik aan spokery gedink.

Twee dapper verslaggewers van 'n bekende koerant het egter besluit om ondersoek te gaan instel, en hulle het gevind dat die geluide afkomstig was van uile wat in die toring geslaap het. Dit het die saak opgelos, maar die kort beriggie in die koerant het die aandag van die kerkraad getrek. Die betrokke kommissie het dadelik die moontlikheid van 'n herhaling van die tragedie onder die oë gesien en ondersoek ingestel na die moontlikheid om 'n elektriese motor te installeer vir die lui van die klok. Dit was op daardie stadium te duur. Toe het hulle die koster gevra of hy nog in staat voel om voort te gaan met die kloktou te trek. Die antwoord was geruststellend. Hy het nog goed gevoel en het belowe om dadelik kennis te gee as hy onraad aan sy hart merk. Later is die elektriese installasie wel aangebring.

By die voltooiing van die Pretoria-Ooskerk was daar nog geen toringhorlosie aangekoop nie. Hoewel 'n fonds vir die aankoop daarvan gestig is, het die horlosie jaar na jaar agterweë gebly, net die ronde holtes het in die vier windrigtings gestaar. Eers in 1959 is daar eindelijk 'n horlosie aangeskaf wat natuurlik sedert dien die ure en halfure op die klok aftel. Op oujaarsnag 1959 is die horlosie in gebruik geneem en sy eerste slag was die twaalf slae wat die aanbreek van 'n nuwe jaar aangekondig het.

Gloria in Excelsis Deo—Hoe min van ons weet dus dat die klok wat die gemeente van Pretoria-Oos oproep *tot eer van God*, en wat die ure aftel om ons aan die verganklikheid van die lewe te herinner, dieselfde gedoen het in die dae van president Paul Kruger en ds. H. S. Bosman.

F. J. du T. Spies.